

รูปแบบแนวคิดกระบวนการยั้งในการแก้ปัญหาการทะเลาะวิวาทของนักเรียนอาชีวศึกษา

Conceptual Model of Restraint Process in Solving Quarrel Among Vocational Students

กรุณา มธุลาภรังสรรค์ เจริญ ทุนชัย และ อนูรักษ์ มีอิม

Karuna Mathulapransan, Charoen Thunchai and Anurak Miaim

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตสิรินธรราชวิทยาลัย จังหวัดนครปฐม 73160

Mahamakut Buddhist University Sirindhorn Campus, Nakhonpathom 73160

*To whom correspondence should be addressed. e-mail: karunamathulap@gmail.com

Received: 20 April 2022, Revised: 27 August 2022, Accepted: 31 August 2023

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ เพื่อนำเสนอรูปแบบกระบวนการปลูกฝังการยั้งคิดตามแนวพุทธศาสนา เพื่อแก้ปัญหาการทะเลาะวิวาทของนักเรียนอาชีวศึกษา โดยคัดเลือกกลุ่มตัวอย่างด้วยวิธีการสุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง (Purposive Random) จำนวน 30 คน อันเป็นการเลือกตัวอย่างที่ผู้วิจัยได้ดำเนินการพิจารณาเลือกตัวอย่างด้วยตนเองเพื่อที่จะได้นำข้อมูลที่รับได้จากกระบวนการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) มาดำเนินการประมวลผล โดยการใช้แบบสัมภาษณ์ที่มีลักษณะเป็นการสัมภาษณ์เจาะลึก (In-depth Interview)

ผลการวิจัย รูปแบบกระบวนการปลูกฝังการยั้งคิดตามหลักพุทธศาสนา โดยภาพรวมประกอบด้วยหลักธรรมที่แสดงให้เห็นถึงสังฆธรรมของชีวิต และหลักจริยธรรมทางพระพุทธศาสนามีการประสานเชื่อมโยงครูอาจารย์ ผู้ปกครอง และผู้คนในสังคม โดยใช้วิธีการบูรณาการหลักการทางพระพุทธศาสนา ภายใต้อบรมของการศึกษา หลักพุทธศาสนาและสังคมซึ่งในระดับโลกิยะ นักเรียนนักศึกษาใช้ชีวิตอย่างถูกต้องเป็นธรรม มีการพัฒนาด้านกาย สติ จิตใจ และปัญญา ในระดับโลกุตระการพัฒนาค้นหาเพื่อให้มีจิตใจ และปัญญาที่สมบูรณ์เห็นสังฆธรรมของชีวิต หลักการคิดตามหลักสรวณียธรรมหากนำเอาประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันและการเรียนการสอนจะทำให้ความง่ายต่อการทำความเข้าใจอย่างเป็นระบบความคิด

คำสำคัญ : กระบวนการยั้งคิด การทะเลาะวิวาท อาชีวศึกษา

Abstract

The objective of this research was to present a model of the process of cultivating conservative thinking in accordance with the Buddhist tradition to solve the quarrel among vocational students by selecting the samples by using a purposive random method, which was a sample selection that the researcher had considered and selected the 30 samples by himself in order to use the information obtained from the qualitative research process with the questionnaires and in depth interne. The results of the research on the model of the process of cultivating the Buddhist principle of restraint were that the overall picture consisted of principles that demonstrated the truth of life and Buddhist ethics. There was coordination to connect teachers, parents, and people in society by using the method of integrating Buddhist principles. This was in the context of studying Buddhist principles and society, in which the worldly students lived their lives properly and fairly. There was the development of physical, moral, mental, and intellectual development in the world of people to have a mind and complete wisdom for seeing the truth of life. The principles of thinking according to the principles of Saraniyadhamma, if applied in daily life and teaching, could make it easier to understand in a systematic way.

Keywords : Cultivation of Buddhist Thought, Quarrel, Vocational

บทนำ

ในสมัยปัจจุบันโครงสร้างแห่งความรุนแรงที่สลับซับซ้อน และยากที่จะหาทางออกได้ ความเครียด ยาเสพติด พฤติกรรมเบี่ยงเบน ความรุนแรง และสงคราม การกระจายข่าวสารข้อมูล รวมทั้งการเรียนรู้สะดวกง่ายและรวดเร็วในหลายรูปแบบ วิธีชีวิตต้องผูกพันอยู่ กับความเจริญด้านวัตถุ ผู้คนต้องประสบกับอุปสรรคปัญหาชีวิต ค่านิยมของคนส่วนใหญ่จึงเป็นไปในด้านตีค่าทางด้านวัตถุ สูงกว่าคุณธรรม เห็นคุณค่าของ วัตถุว่าเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับชีวิต [1] จึงพยายามกระทำสิ่งต่าง ๆ เพื่อให้ได้มาซึ่งสิ่งที่ต้องการโดยไม่

คำนึงถึงผลเสียที่อาจเกิดขึ้นแก่ผู้อื่น เป็นผลให้สภาพจิตด้านคุณธรรมจริยธรรมตลอดจนอุปนิสัยของ ประชาชนคนไทยเสื่อมลง สภาพสังคมที่เคยสงบมีความสุขมีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่โอ้อ้อมอารี กลายเป็นสังคมที่ผู้คนมีความเห็นอกเห็นใจกันน้อยลง มีการเอาเปรียบมากขึ้น และเห็นแก่ตัวอยู่แทบ ทุกหนทุกแห่ง สภาพการณ์ดังกล่าวได้สร้างปัญหาการเรียนให้กับนักเรียน [2] ซึ่งเป็นเยาวชนที่จะเป็นกำลังสำคัญของประเทศต่อไป มีสาเหตุของปัญหาทางด้านการวางท่าทีต่อปัญหาไม่ถูกต้อง เพราะขาดกระบวนการยั้งคิด ขาดกระบวนการคิดที่ถูกต้อง ขาดการคิดที่แยกคาย

การไม่มีกระบวนการยั้งคิดนี้ก่อให้เกิดปัญหาต่าง ๆ อยู่เสมอ ทำให้การทะเลาะวิวาทของนักเรียนอาชีวศึกษากลายเป็นปัญหาระดับชาติที่กำลังลุกลาม และทวีความรุนแรงเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ โดยระดับความรุนแรงมีตั้งแต่การข่มขู่ การทำร้ายร่างกาย ไปจนถึงการก่อให้เกิดอันตรายแก่ชีวิต ซึ่งผลจากการทำความรุนแรงนี้ได้ส่งผลต่อตัวนักเรียนอาชีวศึกษาเอง ซึ่งอาจจะได้รับบาดเจ็บหรือเสียชีวิตและยังเป็นการทำลายอนาคตของตนเอง โดยบางคนอาจจะถูกพักการเรียนหรือออกจากการการศึกษา และอาจถูกจับกุมดำเนินคดี [3] นอกจากนี้ปัญหาการทะเลาะวิวาทของนักเรียนอาชีวศึกษา ยังส่งผลกระทบต่อประชาชนทั่วไปและสังคมโดยรวมในด้านความมั่นคงปลอดภัยชีวิตและทรัพย์สิน ซึ่งจะพบเห็นได้เสมอจากข่าวสารต่าง ๆ ที่นำเสนอเกี่ยวกับประชาชนที่ได้รับบาดเจ็บหรือเสียชีวิต โดยมีสาเหตุอันเนื่องมาจากการถูกลูกหลงจากการทะเลาะวิวาทของนักเรียนอาชีวศึกษา

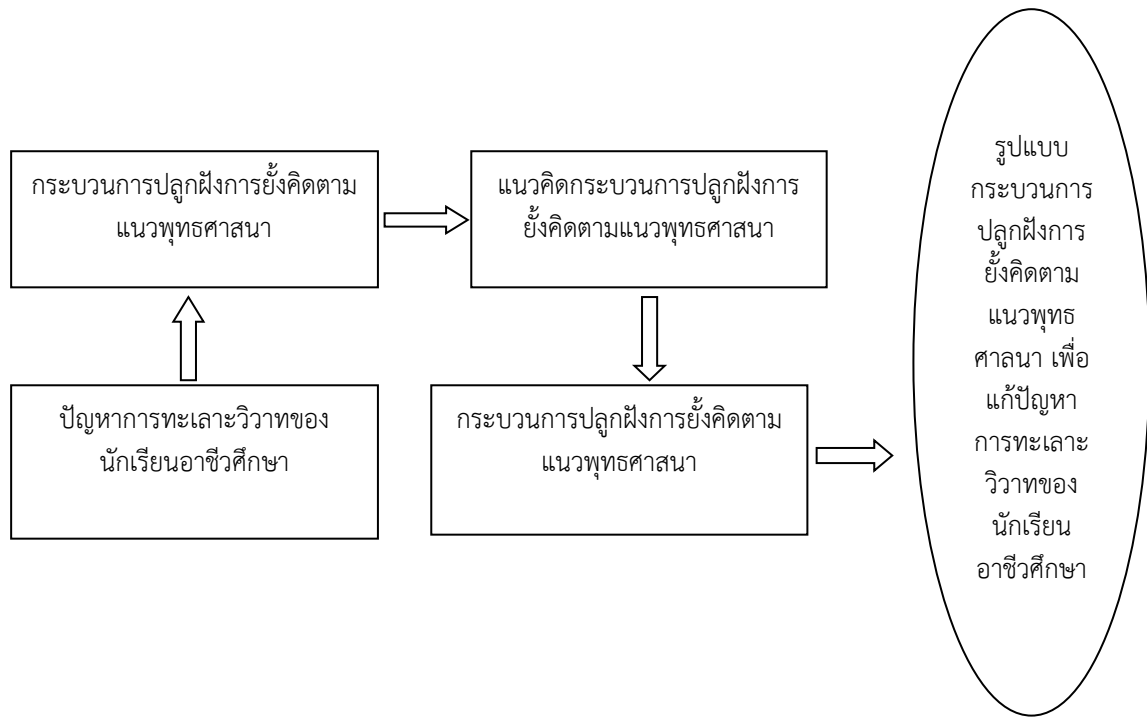
ปัจจัยส่วนหนึ่งที่กระทบการเรียนของนักเรียนย่อมเกิดจากปัจจัยภายนอกด้วย และปัจจัยอื่น ๆ เช่น การจัดการเรียน ความพร้อมและความมีประสิทธิภาพไม่เพียงพอ ก็จะส่งผลให้ผู้เรียนเกิดความเบื่อหน่าย และส่งผลกระทบต่อเรียนในที่สุด ด้วยสภาพปัญหาดังกล่าวมีระดับความถี่สูงเป็นเวลานานนับปี กระบวนการปลูกฝังการยั้งคิด เพื่อแก้ปัญหาการทะเลาะวิวาทของนักเรียนอาชีวศึกษาตามแนวพุทธมาเป็นรูปแบบเพื่อการแก้ปัญหาสังคม [4] กระบวนการยั้งคิดเพื่อป้องกันปัญหาการเรียนของนักเรียนอาชีวศึกษา โดยก่อนที่นักเรียนลงมือกระทำใด ๆ ก็ตามที่เกี่ยวข้องกับการเรียน กระบวนการยั้งคิด หรือหลักโยนิโสมนสิการ [5] จะสกัดหรือบรรเทาความรู้สึก ทำให้เกือกลดต่อสติ เมื่อสติปัญญาเกิดจะทำให้มองสภาพปัญหาและรู้จักคิดอย่างแยกคาย มองอย่างรอบด้าน ดังนั้นหลักกระบวนการยั้งคิดจึงเป็นบุญนิมิตที่ดี มาตรการหนึ่งที่ใช้ดำเนินการป้องกัน และเพื่อแก้ปัญหาการทะเลาะวิวาทของนักเรียนนักศึกษา รวมถึงนักเรียนอาชีวศึกษา หรือเพื่อแก้ปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในสังคม ด้วยกระบวนการที่สอดคล้องกับสภาพของปัญหา มี 2 แนวทาง ได้แก่ กระบวนการทางวินัยและกระบวนการทางพระธรรม [6] โดยกระบวนการทางวินัย ให้ความสำคัญต่อการแก้ปัญหาด้วยการใช้มาตรการทางกฎหมายเป็นหลัก ส่วนกระบวนการทางพระธรรม ให้ความสำคัญต่อการแก้ปัญหาด้วยการพัฒนาพฤติกรรมของบุคคลให้ดีขึ้นอย่างครบวงจร ทั้งทางด้านกาย จิตใจและปัญญา ด้วยการแก้ปัญหาในระดับภายในจิตใจของแต่ละคนเป็นประการสำคัญ ทั้งนี้เป็นการส่งเสริมให้ผู้เรียนคิดเป็นแก้ปัญหาเป็นในระดับภายในจิตใจของแต่ละคนเป็นประการสำคัญ ทั้งนี้เป็นการส่งเสริมให้ผู้เรียนคิดเป็น คิดกว้าง คิดไกล คิดบวก [7] คิดให้เท่าทันตามความเป็นจริง และเป็นจุดเริ่มต้นที่จะทำให้ปัจเจกชนนำไปพิจารณาประกอบการดำเนินชีวิต และถ่ายทอดเผยแพร่ความคิดของจิตตปัญญาศึกษาให้บังเกิดเป็นมรรคเป็นผลในสังคมไทยและสังคมโลก

วัตถุประสงค์การวิจัย

เพื่อเสนอรูปแบบกระบวนการปลูกฝังการยั้งคิดตามแนวพุทธศาสนา เพื่อแก้ปัญหาการทะเลาะวิวาทของนักเรียนอาชีวศึกษา

สรุปกรอบแนวคิดที่ใช้ในการทำวิจัย

การดำเนินการศึกษารูปแบบกระบวนการปลูกฝังการยั้งคิดตามแนวพุทธศาสนา เพื่อแก้ปัญหาการทะเลาะวิวาทของนักเรียนอาชีวศึกษา มีกรอบแนวคิดในการศึกษาวิจัยดังนี้

รูปที่ 1 กรอบแนวคิดในการวิจัย

วิธีดำเนินการวิจัย

ระเบียบวิธีการวิจัยหรือกระบวนการวิจัย (Methodology) ใช้กระบวนการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ด้วยกระบวนการวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) นั้น โดยเบื้องต้นทางคณะผู้วิจัยได้ดำเนินการกระบวนการวิจัยตามระเบียบ วิธีการวิจัยหรือกระบวนการวิจัย (Methodology) โดยการใช้กระบวนการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ด้วยกระบวนการศึกษาและวิเคราะห์ข้อมูลจากเอกสาร [8] โดยการทบทวนแนวความคิด ทฤษฎี ที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการปลูกฝังการยั้งคิดตามแนวพุทธศาสนา ในการแก้ปัญหาการทะเลาะวิวาทของนักเรียนอาชีวศึกษา ดังต่อไปนี้

1) ศึกษาการปลูกฝังการยั้งคิดตามแนวพุทธศาสนา โดยการศึกษาจาก เอกสารตำรา หนังสือ บทความ และงานวิจัยต่างๆ ทั่วไป ศึกษาและสังเคราะห์แนวคิด สรุปเพื่อสร้างรูปแบบการปลูกฝังการยั้งคิดตามแนวพุทธศาสนา ในการแก้ปัญหาการทะเลาะวิวาท [9]

2) ศึกษาหลักพุทธธรรมโดยศึกษาจากพระไตรปิฎก และอรรถกถาต่างๆ แล้วนำมาสรุปหลักพุทธธรรมที่ควรนำมาใช้ ซึ่งหมายถึง ธรรมเป็นที่ตั้งแห่งความให้ระลึกถึง ธรรมเป็นเหตุให้ระลึกถึงกัน ทำให้มีความเคารพกัน ช่วยเหลือกัน และสามัคคีพร้อมเพรียงกัน คือ

1. กายกรรม
2. วาจากรรม
3. มโนกรรม
4. การแบ่งปัน

ซึ่งหลักการนี้สามารถนำมาประยุกต์ใช้กับกระบวนการปลูกฝังการยั้งคิดตามแนวพุทธศาสนาเพื่อแก้ปัญหาการทะเลาะวิวาทของนักเรียนอาชีวศึกษาได้

- 3) จุดหมายของการปลูกฝังการยั้งคิดตามแนวพุทธศาสนา ในการแก้ปัญหาการทะเลาะวิวาท [10]

สรุปผลการวิจัย

นักเรียนอาชีวศึกษามีความซื่อสัตย์สุจริต อยากรู้ อยากลอง ขาดความสำนึกเรื่องบาปบุญ คุณโทษ ขาดการเอาใจเขามาใส่ใจเรา (Empathy) ต้องการเรียกร้องความสนใจจากคนอื่นว่าตนเป็นผู้กล้าเป็นวีรบุรุษ ต้องการเลียนแบบรุ่นพี่ ต้องการแก้แค้นเพราะเคยถูกฝ่ายตรงข้ามทำร้ายหรือลบลู่มาก่อน รวมทั้งต้องการปกป้องศักดิ์ศรีสถานศึกษาของตนอย่างผิด ๆ [11] นอกจากนี้ยังมีโรงเรียนบางแห่งมีแกนนำนักเรียนนักศึกษาที่ชอบก่อความรุนแรงจะรวมตัวเป็นกลุ่มแล้วชักชวนแบบกึ่งบังคับนักเรียนนักศึกษาคนอื่นให้มาเข้ากลุ่ม มีการเรียกรับเงินจากสมาชิกกลุ่มเพื่อเป็นค่าใช้จ่ายของกลุ่มในการจัดซื้ออาวุธมาสะสมไว้ในการก่อความรุนแรง อาวุธต่าง ๆ จะถูกฝากไว้ในสถานที่ใกล้ ๆ กับโรงเรียน ซึ่งพร้อมที่จะนำมาใช้การประหัตประหารได้ทันที ครูอาจารย์ที่ดูแลมีไม่เพียงพอ และยังปรากฏว่าครูบางคนให้การปกป้องช่วยเหลือนักเรียนนักศึกษาของตนที่ไปทำความผิด ครูบางคนเกรงกลัวนักเรียนนักศึกษาที่ชอบก่อความรุนแรง ไม่กล้าว่ากล่าวตักเตือน ครูบางคนอยากหนีปัญหาไม่ต้องการรับรู้ด้วย ส่วนผู้บริหารโรงเรียนก็มักจะหนีปัญหาและ

โยนภาระให้กับเจ้าหน้าที่ตำรวจ ทั้ง ๆ ที่ตำรวจเป็นผู้แก้ปัญหาปลายเหตุ ด้านชุมชนและสังคมก็ปรากฏว่ามีผู้ใหญ่มาก [12] ทำตัวอย่างที่ไม่ดีในการก่อความรุนแรง สภาพสังคมที่พอเหมาะเอื้อให้นักเรียนนักศึกษาไปกระทำผิดยิ่งขึ้น ตำรวจบางส่วนไม่ให้ความสำคัญในการแก้ปัญหาสื่อมวลชนขอเสนอข่าวในลักษณะให้นักเรียนนักศึกษาเกิดการเลียนแบบ

อภิปรายผลการวิจัย

รูปแบบกระบวนการปลูกฝังการยังคิดตามแนวพุทธศาสนาเพื่อแก้ปัญหาการทะเลาะวิวาทของนักเรียนอาชีวศึกษา ผู้วิจัยจะอภิปรายผลการวิจัยดังต่อไปนี้

1. การป้องกัน สาเหตุ และปัญหาการทะเลาะวิวาทของนักเรียนอาชีวศึกษา คือ มาตรการของหน่วยงานต้นสังกัดที่สถานศึกษาได้ดำเนินการตามมาตรการทุกประการ เนื่องจากเป็นคำสั่งให้สถานศึกษาปฏิบัติตามในลักษณะเชิงบังคับ เช่น การคัดเลือกนักเรียนนักศึกษาเข้าศึกษา จัดทำประวัตินักเรียน การเข้ายุติปัญหาเมื่อเกิดเหตุและสถานศึกษาได้ดำเนินการมากกว่าที่มาตรการกำหนดเพื่อให้เกิดความสอดคล้องกับสภาพ และเป็นแนวทางการแก้ปัญหาความรุนแรงในสถานศึกษาเพื่อนำไปสู่การปฏิบัติให้เป็นรูปธรรมต่อไป [13]

2. กระบวนการปลูกฝังการยังคิดเพื่อแก้ปัญหาการทะเลาะวิวาทของนักเรียนอาชีวศึกษา คือ หลักพุทธศาสนา คือ ศีล (หลักคุณธรรม การตัดสินใจ และความคุ้มค่า) สมาน (การมีส่วนร่วม ความอดทน และความรับผิดชอบ) และปัญญา (ความโปร่งใส และความซื่อสัตย์) พบว่า จากการวิเคราะห์ในการพิจารณา พบว่า การตัดสินใจ มีผลต่อการบริหารวิทยาลัย ให้มีคุณภาพมากที่สุด หมายความว่า ถ้าบริหารมีการตัดสินใจที่ดี จะส่งผลต่อการบริหารวิทยาลัยอย่างมีคุณภาพมากที่สุด แต่ถ้าผู้บริหารขาดการตัดสินใจที่ดี จะส่งผลให้การบริหารวิทยาลัยขาดประสิทธิภาพ [14] ถ้าผู้บริหารมีความอดทน มีการตัดสินใจที่ดี มีความรับผิดชอบ มีความโปร่งใส การมีส่วนร่วม มีความซื่อสัตย์ และมีคุณธรรมมากขึ้นจะส่งผลที่ดีต่อการบริหารวิทยาลัย คือมีคุณภาพมากขึ้นด้วย สอดคล้องกับ ที่จัดกิจกรรมเข้าค่ายพัฒนาวิทย์ ที่มีคุณธรรมสูง จะส่งผลทำให้การบริหารด้วยสมานจะมีค่าเพิ่มขึ้น [15]

ข้อเสนอแนะต่อผู้เกี่ยวข้องสำหรับการดำเนินงานในระยะต่อไป

ในการศึกษากระบวนการปลูกฝัง การคิดเพื่อแก้ปัญหาการทะเลาะวิวาทของนักเรียนอาชีวศึกษา หากว่าจะให้ความยังคิด และคงทนในพฤติกรรม อาจจะต้องมีการติดตามผลเป็นโครงการระยะยาว เพื่อเป็นการดูปรากฏการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไป และอาจจะสามารถสร้างเป็นทฤษฎีใหม่ขึ้นมาได้ ในการทำการวิจัยครั้งนี้เป็นการเลือกนักเรียนอาชีวศึกษาในระดับ ปวส. และระดับ ปวช. เพื่อเข้าร่วมกระบวนการวิจัย และใช้ระยะเวลาในการเข้าร่วมกิจกรรม ในช่วงเวลาวิชาคอมพิวเตอร์ของการเรียนการสอน โดยเป็นการทำกิจกรรมในเวลาเดียวกัน หากกระทำการวิจัยในครั้งต่อไป ควรจะมีการเลือกกลุ่มตัวอย่างเป็นนักเรียนอาชีวศึกษาในช่วงชั้นอื่น และกระทำในเวลาที่แตกต่างกัน อาจจะมีพบว่ามีการทำกระบวนการอาจจะมีปัจจัยที่เหมาะสมเกิดขึ้นและผลสัมฤทธิ์ที่ได้ อาจจะมีผลที่น่าพอใจมากกว่าที่ทำในเวลาเดียวกัน

ปัญหาและอุปสรรคในการทำงาน

สถานศึกษาได้ดำเนินการป้องกันและแก้ไขปัญหาการทะเลาะวิวาทของนักเรียนอาชีวศึกษา สถานศึกษาได้ดำเนินการมาก และดำเนินการมาเป็นระยะเวลานานแล้ว แต่ในส่วนของมาตรการทางสังคม และมาตรการทางกฎหมายดำเนินการได้น้อยกว่าและยังคงมีปัญหาในทางปฏิบัติ ส่วนมาตรการของหน่วยงานต้นสังกัดนั้น สถานศึกษาได้ดำเนินการตามมาตรการทุกประการ เนื่องจากเป็นคำสั่งให้สถานศึกษาปฏิบัติตามในลักษณะเชิงบังคับ เช่น การคัดเลือกนักเรียนเข้าศึกษา การจัดทำประวัตินักเรียน และการเข้ายุติปัญหาเมื่อเกิดเหตุ เป็นต้น อย่างไรก็ตาม สถานศึกษาได้ดำเนินการมากกว่าที่มาตรการกำหนด เพื่อให้เกิดความสอดคล้องกับสภาพปัญหา

เอกสารอ้างอิง

- [1] สุวรรณิ แสงอาทิตย์. ปัจจัยทำนายพฤติกรรมเสี่ยงด้านการ สูบบุหรี่ดื่มสุราและเสพสารเสพติดในวัยรุ่น [วิทยานิพนธ์ปริญญาพยาบาลศาสตรมหาบัณฑิต] ขอนแก่น: มหาวิทยาลัยขอนแก่น 2550; 30 (2): 12-9.
- [2] วันชัย วัฒนศัพท์.ศ.นพ. ความขัดแย้ง : หลักการและเครื่องมือแก้ปัญหา. กรุงเทพมหานคร : สถาบัน พระปกเกล้า; 2547.
- [3] นิเวศน์ วงศ์สุวรรณ. การสร้างและพัฒนาารูปแบบการลดพฤติกรรมความรุนแรงของ วัยรุ่น ตามแนวทางพระพุทธศาสนา. คณะครู ศาสตร มหาวิทาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย; 2553.
- [4] ฉันทนา บรรพศิริโชติ. ความขัดแย้งในสังคมไทย: ช่องว่างของการรับรู้และความเข้าใจ. กรุงเทพมหานคร: คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย; 2542
- [5] กองวิจัยสำนักงานตำรวจแห่งชาติ. มาตรการของเจ้าหน้าที่ตำรวจและมาตรการทาง สังคมกับการแก้ไขปัญหทะเลาะวิวาทของนักเรียน/นักศึกษาต่างสถาบัน. กรุงเทพมหานคร : สำนักงานตำรวจแห่งชาติ; 2555.

- [6] วิภาดา พินลา. กระบวนการจัดการเรียนรู้ตามแนวพุทธศาสตร์สำหรับครูสังคมศึกษาเพื่อปลูกฝัง จริยธรรมในผู้เรียนยุคศตวรรษที่ 21. Veridian E-Journal, Silpakorn University 2559;9 (1):1430- 1442.
- [7] แสง จันทร์งาม. การสอนจริยธรรมในโรงเรียนกรุงเทพมหานคร. กรุงเทพมหานคร : การศาสนา ;2524.
- [8] ทิศนา แชมมณี. การวิจัยทางการศึกษา. กรุงเทพมหานคร:จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย; 2540.
- [9] ประเวศ วะสี. วิถีมนุษย์ในศตวรรษที่ 21 สู่ภูมิใหม่แห่งการพัฒนา. วารสารหมอนามัย 2546 ;12 (4) : 7-21.
- [10] มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย 2500.กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย; 2535.
- [11] ฉันทนา บรรพศิริโชติ. ความขัดแย้งในสังคมไทย: ช่องว่างของการรับรู้และความเข้าใจ. กรุงเทพมหานคร: คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย; 2542.
- [12] จำนงค์ อติวัฒน์สิทธิ์. สังคมวิทยาตามแนวพุทธศาสตร์. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์; 2548.
- [13] เกียรติศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์. รายงานคุณลักษณะสำคัญที่พึงประสงค์ของคนไทยตามแต่ละช่วงวัย. กรุงเทพมหานคร : สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา; 2547.
- [14] กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ. การจัดสาระการเรียนรู้พระพุทธศาสนา. กรุงเทพมหานคร : กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ; 2545.
- [15] คณะกรรมการการอาชีวศึกษา, สำนักงาน. ระเบียบสำนักงานคณะกรรมการการอาชีวศึกษา ว่าด้วย การบริหารอาชีวศึกษาจังหวัดและอาชีวศึกษาภาค. กรุงเทพมหานคร: กระทรวง ศึกษาธิการ; 2553.